

herpaa sin Mening om Tidsfølgen i Udarbejdelsen af de forskellige Bøger, en Mening, som Herrmann har knæsat i Indledningen til Bind II. De sidste Bøger, skrevne i et jævner, naturligere Sprog, skulde være den unge Saxos Arbejde, de første Bøger med deres overdaadige Stilpryd skulde stamme fra hans ældre Aar. Almindeligvis gaar dog Udviklingen hos Skribenter den modsatte Vej. Men selv om Conclusionen er at forkaste, er Iagttagelsen og Undersøgelserne værdifulde. Det er endvidere af Betydning, at hele Materialet er lagt frem for os, idet Herrmann har skænket Rask-Ørsted Fondet den af Knabe og ham udarbejdede Ordbog over Saxos Værk og en Text, i hvilken alle Laan er angivne. Rask-Ørsted Fondet har overdraget Hermanns Gave til det kgl. Bibliotek, hvor Text og Ordbog har Signaturen Ny kgl. Saml. 2959 4to.

Ved Knabes Undersøgelser er vor Kundskab om Saxos Forhold til Oldtiden bleven uddybet, men endnu er der ikke gjort Forsøg paa at finde hans Plads i 12. Aarh. Litteraturhistorie europæisk betragtet. Det vilde være en Opgave for de energiske Dyrkere af middelalderlig latinsk Filologi, den unge Videnskab, som for Tiden bæres frem baade i Tyskland, Italien og Frankrig.

Ellen Jørgensen.

Værket om *Den danske Centraladministration*, udgivet i Anledning af den danske Kancellibygning 200-Aars Dag 1921, bestaar af fire Afhandlinger. Selve Bygningens Historie er skrevet af Dr. phil. Vilh. Lorenzen, Kollegiestyrets Gennembrud og Sejr 1660—1680 af Prof. Knud Fabricius, Struensee og den danske Centraladministration, Statsstyrelse og Statsforvaltning i 18. Aarhundrede af Raadstuearkivar Axel Linvald, og Systemskiftet 1848, Overgangen fra Kollegium til Ministerium af Landsdommer Kai Fr. Hammerich.

Allerede af denne Indholdsfortegnelse vil man se, at Titlen lover mere, end Værket giver. Hvis Titlen nemlig giver det Haab, at man her faar en samlet Fremstilling af dansk Centraladministration og dens Udvikling, vil man blive skuffet. Thi dette giver Værket ikke. Og endnu mindre giver det Centraladministrationens Historie — forstaaet som en Skildring af dens historiske Forudsætninger og af dens Sammenhæng med den almindelige historiske og økonomiske Udvikling. Værkets Værdi bliver derved begrænset. Det giver ganske vist en Række rent faktiske Oplysninger. Vi faar en minutøs Redegørelse — særlig i Bogens 3. Afsnit — for, hvorledes Sagerne fordeltes og ekspederedes, hvor mange Kontorer og Embedsmænd de forskellige Grene af Styrelsen

raadede over, hvilken Gage Embedsmændene oppebar og mange andre Ting, og Værdien af disse Oplysninger skal ikke underkendes, men de bidrager ikke væsentlig til at uddybe vor Forstaaelse af den historiske Udvikling, fordi de kun i ringe Grad sættes i Relation til denne eller til Samtiden. Dette sidste forekommer mig at være afgørende, fordi det dog maa siges at ligge indenfor Opgavens Rammer. Vi faar meget lidt at vide om — Talen er stadig særlig om 3. Afsnit — hvorledes dette komplicerede Maskineri i Virkeligheden fungerede, om dets Forhold til dem, der blev regeret og til Embedsstanden udenfor Centraladministrationen. Sandt nok, Bogen er ogsaa om Centraladministrationen, men det havde dog været naturligt, om Synsvinklen var gjort lidt bredere. — Iøvrigt skyldes selve Opgavens Begrænsning ikke Forfatterne, som har arbejdet efter en af Redaktionsudvalget lagt Plan. Det maa meget beklages, at Udvalget har opgivet at tilvejebringe en gennemført og ligelig fordelt Skildring af den danske Centraladministrations Historie og i Stedet gav sig tilfreds med Afhandlinger over Administrationens vigtigste Perioder. Thi en saadan gennemført Skildring havde været af overordentlig Interesse. Og det er kun en ringe Erstatning, at der er søgt draget nogle enkelte Forbindelseslinier mellem de Perioder, der er skildret. Thi disse Forbindelseslinier har man naturligvis kun i stor Almindelighed kunnet antyde. En virkelig Indledning er dog givet af Prof. Fabricius. Hans Paavisning af de talrige Forudsætninger for Indførelsen af Kollegiestyrelsen viser Kontinuiteten mellem Tiden før 1660 og de afgørende Begivenheder i dette Aar og viser samtidig Uholdbarheden af den Paastand, der fremsættes andetsteds i Bogen (398), at Enevælden begyndte paa bar Bund. Men den Indledning, der gives til Skildringen af det næste Afsnit, knytter kun i ringe Grad Traaden mellem det behandlede Tidsrum og Tiden forud. Der er dær ikke Tale om, at Begivenhederne fremtræder som et nødvendigt historisk Resultat af den forudgaaende Udvikling. Maaske en saadan historisk Nødvendighed heller ikke forelaa. Men der er i Fremstillingen intet til Belysning af dette Spørgsmaal. Med Hensyn til Begivenhederne i 1848 eksisterer dette Problem ikke. Ændringerne indenfor Centraladministrationen fremtræder, hvad Forf. ogsaa gør opmærksom paa, som en naturlig Konsekvens af de politiske, forfatningsmæssige Forandringer.

Det vil af det ovenstaaende ses, at Bogens Plan bevirker en Forringelse af dens historiske Værdi, ligesom der ogsaa kan gøres Indvendinger mod den Maade, hvorpaa Planen er søgt gennemført. Men det maa paa den anden Side indrømmes, at naar Op-

gaven maatte begrænses, var det en Selvfølge, at Skildringen maatte samle sig om de tre behandlede Perioder, der hver især bringer dybtgribende Ændringer indenfor Centraladministrationen.

Vægtigst er Fabricius' Skildring af Perioden 1660—1680. I mange Aar har Prof. Fabricius arbejdet med dette Tidsrums Historie, og det kendes, hvor dybt fortrolig han er med sit Stof. Fremstillingens Klarhed viser, hvor tydeligt Udviklingslinierne har ligget for ham, og det er lykkedes ham at trække dem skarpt og overbevisende op. Afhandlingen giver mere end en Fremstilling af Centraladministrationens rent faktiske Udvikling. Den giver vel ikke en fuldt gennemført og dokumenteret Fremstilling af, men dog en tydelig Forestilling om de politiske, sociale og for en ikke ringe Del personlige Brydninger, som bundfældede Enevældens Centraladministration.

Det nye, der gennemføres i 1660, er, at Styrelsen ordnes kollegialt. Det var dog ikke nogen ny Opfindelse. Dels var det længe før 1660 det herskende Styrelsesprincip i store Dele af Europa, og dels var det ogsaa før 1660 kendt i Danmark indenfor Krigsstyrelsen ved Admiralitetskollegiet af 1655 og Krigskollegiet af 1658. Tanken om Kollegiestyre laa, som Forf. siger, i Luften, og Afhandlingens første Afsnit er en Redegørelse for Kollegiestyrets baade hjemlige og udenlandske Forudsætninger. Kort og klart gøres der Rede for de forskellige Administrationsorganer, som de var før 1660, og for Forretningsgangen, og ved Skildringen heraf fremhæves det, hvorledes de gamle Administrationsformer paa mange Maader var ved at gaa itu indefra, og hvorledes hele Maskineriet lider af afgørende Mangler. Særlig fremtrædende og afgørende var Mangelen paa et fast, vel uddannet Embedskorps, og paa en virkelig saglig Fordeling af Arbejdsstoffet indenfor Styrelsens forskellige Grene, som næsten overalt gled over i hinanden uden skarpe Grænser, hvilket medførte bestandige Kompetencestridigheder, saa meget mere, som de øverste Chefer manglede bestemte Instrukser. Datiden var sig disse Mangler vel bevidst. Baade fra Kongens og fra Rigsraadets Side havde man Indtryk af, at Forvaltningen ikke helt var i Stand til at løse sine Opgaver. En tiltagende Løshed indenfor Forretningsgangen, som bl. a. ytrede sig deri, at de forskellige Rækker af Protokoller ikke førtes, viste Nødvendigheden af Forandringer; selv Datidens mest konservative Element, Rigsraadet, indsaa dette og stillede i Midten af 50erne Forslag om Nedsættelsen af snævrere Udvalg af Rigsraadsmedlemmer for at gøre Tilsynet med Styrelsen mere effektivt. I 1658 tilstillede Rigsraadet Kongen en Skrivelse, hvori det foreslog Oprettelsen af visse Collegia, idet det henviser til de Er-

faringer, man har gjort i Udlandet, og kort efter gik det endnu videre, idet det ligefrem foreslog en Overgang fra Rigsraadsforfatningen til en Ständerforfatning, men begge Forslag blev uden Følger. I det hele taget er Rigsraadet trængt stærkt tilbage i Tiden umiddelbart før 1660.

Til de positive Forudsætninger for Forandringerne i 1660 hører først og fremmest Eksemplerne fra Udlandet. I en Oversigt redegøres for Styrelsen i Centraleuropa og Frankrig samt Sverige, særlig for de Grene af Styrelsen, der har faaet Betydning for Indretningerne i Danmark. Det maa her siges, at Forf. kun i ringe Grad kommer ind paa, hvorledes denne Paavirkning udefra er formidlet. Et almindeligt og indgaaende Kendskab til disse Forhold indenfor de styrendes Kreds kan dog næppe tænkes. Det forekommer sandsynligt, at der har foreligget Indberetninger fra Gesandterne i de forskellige Lande, saa meget mere som saadanne sikkert har eksisteret. I Norges Historie IV, 2, 254 siges, at der fra Peder Vibes Haand haves en saakaldt »Discours om Regeringen i Sverige,« i hvilken han udførlig har givet en Oversigt over denne, saadan som den var blevet efter de Omdannelser, der skyldtes Gustav Adolf og Axel Oxenstierna. Men det ses ikke, at Forf. har kendt eller benyttet Vibes Discours eller andre lignende Aktstykker. Under Omtalen af Krigskollegiets Historie vises det, hvorledes Instruksen er en Afskrift af den tilsvarende svenske, men der siges intet om, hvorfra man har det svenske Forlæg. Og naar Forf. saa stærkt fremhæver Hannibal Sehesteds Indflydelse paa Indholdet af Rentekammerinstruksen, er det dog et Spørgsmaal, hvor meget Sehested her skylder Vibe, med hvem han i flere Aar havde staaet i et nært Samarbejde. Men iøvrigt er Fremstillingen af de nye Forvaltningsorganers Udvikling fortrinlig. Klart og kort gøres Rede for disse rent faktiske Forhold og Indflydelsen fra Udlandet. Som alt sagt var det Sverige, der var det store Forbillede, og det paavises i Enkeltheder, hvorledes man i mange Tilfælde drev det til en slet og ret Afskrivning af tilsvarende svenske Instrukser. Dette var saaledes Tilfældet for Krigskollegiets Vedkommende, medens man ved Indretningen af Rentekammeret vel holdt sig nær op ad det svenske Forbillede, men dog ogsaa glimtvis røbede selvstændigt Initiativ, hvilket Forf. giver Hannibal Sehested Æren for. Derimod kan der ikke paavises noget Forbillede for Statskollegiet, som oprettedes straks efter Regeringsforandringen. Det skulde væsentlig fungere som en Erstatning for Rigsraadet, og til en Begyndelse spillede det en ikke ringe Rolle. Vigtige udenrigspolitiske Spørgsmaal drøftedes her ligesom store Principspørgsmaal angaaende den indre Styrelse. Der siges imid-

lertid intet om, hvorvidt Kollegiet virkelig havde nogen Indflydelse eller ikke. Endelig nævner Forf. Geheimeraadet. I Modsætning til tidligere Forskere tillægger Forf. det ingen synderlig Betydning og betegner det som kun værende en Spire med visse Udviklingsmuligheder.

Af nye Institutioner var altsaa efter 1660 fremstaaet følgende: Rentekammer, Krigskollegium, Admiralitet, Statskollegium samt Højesteret. For de fire første gælder det dog, at de kun omorganiseredes, men saa indgribende, at man med Rette kan tale om dem som nye. Endvidere eksisterede naturligvis stadig Danske og Tyske Kancelli. Det store Spørgsmaal blev, om nogen af disse kunde tilkæmpe sig en Forrangsstilling. En Tid synes det, takket være Hannibal Sehesteds Energi og Initiativ, at det skulde lykkes for Rentekammeret, men efter Sehesteds Død 1666 maatte alle Drømme herom opgives. Sehested er i det hele Forf.s Helt, og særlig fremhæves han paa Bekostning af Kr. Gabel, om hvem det siges, at han »var ikke blot lad, men ogsaa idé- og initiativløs,« og et andet Sted: »Man faar det Indtryk, at han foruden at være en løj Arbejder ogsaa var en gold Natur.« Men heller ikke Hannibal Sehested skabte jo noget af blivende Betydning; det hele stod og faldt med hans egen Person. Det blev hverken Gabel eller Sehested, der kom til at præge det ny. Den nye Organisation af Forvaltningsorganerne, som skete umiddelbart efter 1660, fæstnedes ikke, det blev Griffenfeld, der gennemførte de nye Principper. Ogsaa han arbejdede efter fremmede Forbilleder; men medens man i 1660 benyttede svenske Forbilleder, benyttede Griffenfeld franske. Griffenfelds store Tid begynder med Tronskiftet, og han tager straks fat paa Arbejdet. De forskellige Kollegier, undtagen Statskollegiet, fik nye Instrukser, hvori Forretningsgangen nøje bestemtes. Ganske vist blev Styrelsen nu udpræget kollegial, men Kollegiestyret blev suppleret med Kommissariater, og selv indenfor Kollegierne, særlig Danske Kancelli, kom en stor Del af Styrelsen i Hænderne paa Enkeltmand: Griffenfeld selv. Der opnaaedes dog to Ting: Danske Kancelli genvandt sin centrale Stilling indenfor Forvaltningen, og der skabtes et samlende øverste Led i Styrelsen, idet Geheimeraadet oprettedes i 1670. Schumacher blev dets Sekretær. I det hele er hans Indflydelse fra denne Tid stadig stigende, og det kan ikke nægtes, at hans Omsiggriben kom i ret skarp Modstrid med det Styrelsesprincip, Kollegiestyret, han selv havde knæsat. I sit Forsvar for Griffenfeld kan Forf. da heller ikke naa videre end til at hævde, at der ikke i Griffenfelds Virksomhed kan paapeges noget, der godtgør, at han bestred Kollegiestyrets *relative* Værdi. Griffenfelds Fald betegner Kabinetstyrelsens Op-

hør, en ny Instruks for Kancelliet genindfører de kollegiale Former. Men paa mange Omraader greb Kongen ind, særlig paa det militære Omraade, saavel Krigskollegiet som Admiralitetet op-hævedes i Virkeligheden som saadanne.

Det er en klar og udmærket Oversigt over en vigtig, nydan-nende Periode for dansk Centraladministration, Fabricius her har givet; og det er samtidig et godt Stykke af denne Tids almindelige Historie. Skildringen samler sig naturligt om Tidens ledende Personligheder, af hvilke der som Regel gives korte, træffende Karakteristikker. Ofte spiller vedkommendes Portræt en betydelig Rolle for denne Karakteristik. Men man kan ogsaa læse for meget ud af et Portræt. Naar det f. Ex. siges om Peder Reetz, at hans »Billedes tungsindige Træk synes at vise en Forudanelse om den forestaaende Katastrofe, hvorimod han med de øvrige hjælpeløst drev ned«, er det et lidt svagt Grundlag for en saadan Hypotese. Hans formentlige Tungsind kunde ogsaa skyldes andre Aarsager. Dette er dog uvæsentlig; det afgørende er, at Forf. paa en ud-mærket Maade har løst den Opgave, han har sat sig: at give en Skildring af Kollegiestyrets Gennembrud og Sejr. For første Gang er dette vigtige Udsnit af Danmarks Historie taget op til en særlig Behandling med Benyttelse af det hele herhen hørende Kilde-materiale. Gennemført som det er, er dette Arbejde af stor historisk Værdi, og den klare og overskuelige Fremstilling gør det til en Glæde at læse den.

Fabricius' Afsnit standser i alt væsentligt omkring 1680, og Skildringen af næste Afsnit tager sit Udgangspunkt i Aaret 1768. Om Tiden mellem disse to Aar faar man intet at vide. Da særlig Konseillets Stilling bliver af saa stor Betydning i Begyndelsen af Reformperioden, havde det været af betydelig Interesse, om der i Indledningen var gjort Forsøg paa at redegøre, i hvert Fald i Hovedtrækkene, for den Udvikling, hvis Resultat er, at Geheime-raadet fra at være en Institution, hvis Eksistens næppe lader sig paavise, bliver Styrelsens øverste, faste Led. Endvidere savner man stærkt en Redegørelse for Reformperiodens vigtigste Forudsæt-ninger. Der tales atter og atter om Saint Germain's Principper og med god Grund, thi Struensees nærmeste politiske Hjælpere i Ud-formningen af hans politiske og administrative Ideer, Rantzau-Ascheberg og Gähler, var begge Saint Germain's Lærlinge, og L. Koch hævder da ogsaa H. T. 6. R. V, 70 ff., at de Principper, der laa til Grund for Struensees Regering, var »ganske de samme« som de, der var fremsat af Saint Germain, og som igen skyldtes Fre-derik 2. af Preussen. Det havde været naturligt, om Forf. havde givet en kort Skildring af den St. Germain'ske Periode med en

fyldig Fremstilling af hans politiske Principper og deres Sammenhæng med almindelige politiske Ideer, som kan føres tilbage til den franske Oplysningsfilosofi, men som selvstændigt opfattet af Frederik 2. af ham tilpassedes for Virkeligheden. Der kan her drages Linier, som forklarer mange Forhold fra Struensees Periode.

Det var som bekendt Konseillet, der repræsenterede den stærkeste Modstand mod et personligt Regimente, og Struensee-Periodens første Afsnit frembyder da ogsaa en Kamp mellem Struensee og Konseillet, i hvilken Struensee sejrer. Forf. viser nu, at denne Kamp var staaende i hvert Fald fra 1768, og hævder, at Kongen her handlede ud fra bestemte og klart bevidste politiske Anskuelser. Snarere end at være Udtryk for en bevidst politisk Stræben synes dog Kongens Inkonsekvens i Tiden 1768—70 at vise Billedet af en Mand, der er ude af Stand til at kontrollere eller beherske sine pludselige Indskydelser, eller af en Mand, der giver efter for enhver tilfældig Paavirkning. Forf. har sikkert Ret i, at Kristian 7. ingenlunde var uden Intelligens, og at han i sin Ungdom drømte om at blive sit Folks Velgører, men det vil blive vanskeligt at bevise, at man fra noget Tidspunkt, bortset fra isolerede Tilfælde, har Ret til at regne med Kristian 7.s Initiativ som en politisk Faktor. Paa samme Maade forholder det sig rimeligvis med Kongens Benyttelse af Kabinetsordrer før 1770. Motiverne hertil maa sikkert, hvad Forf. ogsaa gør opmærksom paa, søges i Kongens rent menneskelige Karakteregenskaber og mindre i bestemt udformede politiske Anskuelser, selv om der kan udskilles særlige Grupper af Sager, som afgøres gennem Kabinetsordrer. Naar navnlig Sager vedrørende Landbruget fremhæves, er det ikke umuligt, at Kongen her viste en selvstændig Interesse, men det havde været rimeligt at nævne Reverdil, skønt selve Kabinetsordrerne er fra Tiden efter Reverdil. Endvidere er det med Rette, naar det hævdes som særlig karakteristisk, at en Række Kabinetsordrer tog Sigte paa Organisation af Centraladministrationen. Forandringerne indenfor Administrationen var dog i det væsentlige, hævder Forf., en Følge af politiske og personlige Brydninger indenfor de højeste Regeringskredse og altsaa ikke et Vidnesbyrd om Kongens Initiativ. Forf. resumerer sin Opfattelse af Tiden 1766—70 saaledes, at der var sket forskellige Tilløb til Reform, og at der kan spores Tendenser og Synspunkter, som bliver raadende i Struenseetiden, og at der bag det altsammen laa en Forstaaelse af Reformers Nødvendighed. Denne sidste Paastand er meget interessant, og man kunde have ønsket den lidt nærmere udformet og begrundet. Men det maa i det hele taget siges, at

Forf. i ret høj Grad har holdt sig til Skildringen af Begivenhederne og kun i mindre Grad er kommet ind paa deres historiske Forudsætninger. Selve Fremstillingen er god og fyldig. Det gælder om Konseillets Ophævelse med en indgaaende Fremstilling af de forudgaaende Overvejelser og de forskellige Faser i Opløsningsprocessen, ligeledes om Struensees systematiske Arbejde paa at undergrave Bureaucratiets Magtstilling ved at afskaffe Chefsstillingerne og faa det mundtlige Referat indskrænket og til sidst helt afskaffet og paa derved stedse mere at samle Styrelsen i Kabinetet, hvor han var eneraadende. Afgørende var, at flere og flere Sager helt unddroges Kollegiernes Indflydelse, idet Resolutionen faldt i Kabinetet uden forudgaaende Indstilling fra Kollegierne. Hele denne Skildring fremtræder klart paa Baggrund af Struensees Personlighed, af hvem der gives en god politisk Karakteristik. Ogsaa Skildringen af det positive Reformarbejde er meget indgaaende; en nøjagtig og meget detailleret Fremstilling af Forandringerne indenfor Centraladministrationens Organisation og Forretningsgangen før og efter Reformerne viser, hvor dybtgaaende disse var, og at de virkelig blev gennemført. En Nydannelse var Finanskollegiet. Princippet i dets Organisation var Centralisationen, men selve Ordningen var yderst indviklet, og personlige Brydninger blandt de øverste Embedsmænd gjorde ikke Arbejdet lettere. Forf. har sikkert Ret i, at Fordelen ved den nye Ordning var tvivlsom, og efter Struensees Fald ophævedes da ogsaa Kollegiet, og alt førtes tilbage til det gamle.

Endelig gøres der Rede for Struensees Oprydningsarbejde indenfor Embedskorpset, Ophævelsen af overflødige Embeder, hans Reduktion og Nivellering af Embedsmændenes Løn og hans Kamp mod Lakaiisme og Nepotisme. En samlende Vurdering af Struensees Indsats gives dog ikke, men en indirekte Vurdering gives ved en Paavisning af, hvorledes hans ledende Principper senere Gang paa Gang gør sig gældende. Det gælder saaledes Kabinetstyrelsen; skønt man allerede Febr. 1772 genoprettede Konseillet under Navn af Geheimeraadet, endda formelt med en videregaaende Kompetence, er det dog stadig uafgjort, om Statsraadet kan hævde sig overfor Kabinetet. I Guldbergs Tid — og særlig efter 1780 — ligger Tyngdepunktet afgjort i Kabinetet, og i Perioden 1801—14 samles praktisk talt hele Styrelsen i Kabinetet. Derimod brød man afgørende med Struensees Nyordning af Administrationens Organisation. Med Undtagelse af Udenrigsministeriet, tyske Kancelli og Admiralitetet, som i alt væsentlig beholdt den nye Organisation, blev Forretningsgangen i Kollegierne igen ført tilbage til Tiden før 1770, og nogen gennemgribende Reform

gennemføres ikke, saa længe Enevælden bestaar. Forf. har næppe Ret i, at Aarsagen hertil maa søges i, at saadanne Reformer ikke vilde kunne forenes med Opretholdelsen af Enevældens Princip. Der er ikke faa Exempler paa, at enevældigt styrede Stater er gaaet fra Kollegial- til Ministerialstyre.

Forf. af det 4. Afsnit har for saa vidt været stillet overfor den letteste Opgave, som Ændringerne indenfor Centraladministrationen i 1848 ikke frembyder mange Problemer. Der var her ikke i nogen væsentlig Grad Tale om en Kamp mellem forskellige Principper eller om dybtgaaende saglige Uoverensstemmelser indenfor den Kreds, der blev bestemmende. De Mænd, hvorfra Modstanden skulde komme, blev i den Grad slagne af den Kraft, hvormed den konstitutionelle Bevægelse gjorde sig gældende, at de for største Delen modstandsløst bøjede sig ind under de nye Forhold. Naar Forf. to Gange bruger det Udtryk, at Centraladministrationens Embedskorps villigt tog Tjeneste under det nye Styre, er det vist et lidt stærkt Udtryk. Det var netop indenfor denne Kreds, at Slagordet »Ministrene fra Gaden« formuleredes, og Neergaard drager ogsaa (I, 286) deres Ærbødighed og Hengivenhed for det nye Styre stærkt i Tvivl. Ogsaa efter 1848 havde Reaktionen sine solideste Folk blandt de ministerielle Embedsmænd.

Skildringen af Centraladministrationens Stilling overfor Offentligheden og de Reformønsker, der fremførtes baade fra Kongens, enkelte Embedsmænds og Oppositionens Side, hviler paa indgaaende Studier og er i det hele klar og fortrinlig. Ligeligt og udførligt skildres Administrationens Organisation før 1848 med dens Mangler og Fortrin. Manglerne er de velkendte: langsom og pedantisk Forretningsgang, Mangel paa en saglig gennemført Ressortsfordeling og paa Centralorganer og en deraf følgende Mangel paa Orden og Overblik, hvad særlig blev skæbnesvangert for Finansstyrelsen. Fortrinene var: en vis lovmæssig bestemt, upersonlig præget Afgørelse af Sagerne. Kollegierne var et Bolværk mod Absolutismens Vilkaarlighed og en Garanti for en omhyggelig Drøftelse af alle Forhold Styrelsen vedrørende, idet samtlige Medlemmer af Kollegieforsamlingen skulde udtale sig selv om de ubetydeligste Spørgsmaal, hvilket dog ofte betød et rent Kraftspild. Oppositionen var ingenlunde uvidende om Styrelsens Brist, og dens Modvillie skærpedes yderligere ved, at man mente, at Kollegierne var en Hindring for Opfyldelsen af Kravet om Offentlighed i Statsstyrelsen. Kritikken kom til Orde i Oppositionspressen og med større Vægt i Stænderforsamlingerne. I Roskilde ved Algreen-Ussing, som dog ikke angreb selve det kollegiale System, men kun tog Sigte paa Finansforvaltningen, i hvilken han krævede

Enhed, hvorom han fik gennemført en Petition. I Viborg og Slesvig rettedes Angrebet derimod mod selve Systemet. I Viborg blev Angrebet imidlertid afvist af Forsamlingens store Flertal, men i Slesvig vedtog i 1838 $\frac{3}{4}$ af Forsamlingen at andrage Kongen om at indføre en Ministerialforvaltning. Indenfor Centraladministrationen ønskede man imidlertid at blive ved det gamle. I Viborg og Slesvig talte henholdsvis Ørsted og Høpp imod Forslagene, sikkert, som Forf. mener, ikke blot som Regeringens Talerør, men ud fra deres inderste Overbevisning. Enhver Tanke om Forandring var imidlertid haabløs i Frederik 6.s Tid; efter Tronskiftet stillede Sagen sig anderledes. Kristian 8. var velvilligt stemt overfor Reformer, naar disse ikke antastede selve Enevælden, og særlig havde han en levende Interesse for alle Spørgsmaal vedrørende Forvaltningen. Sikkert overvurderer dog Forf. Kongens Initiativ og Kraft; hvad der blev gennemført, var ikke store Ting; selv indenfor Finansstyrelsen var det kun Tilløb. Systemet forblev urokket, og en gennemført Enhed og Centralisation naaedes ikke. Det samme var Tilfældet med Reformerne indenfor Generalitetet; Ændringerne var kun formelle. Indenfor Styrelsens andre Grene blev alt ved det gamle. Og da endelig hele Forfatningslivet tages op til Overvejelse og der bliver Tale om et udvidet Statsraad, der skulde tjene som Foreningspunkt for Statsstyrelsen — og altsaa overflødiggøre Kollegieforsamlingerne, idet alle forberedende Drøftelser skulde foregaa i dette Statsraad — bøjede Kongen af overfor den Modstand, Forslaget mødte fra Kollegiernes Side, uden noget Forsøg paa at imødegaa de Argumenter, ud fra hvilke Kollegiernes Mænd, særlig Stemmann, fordømte Statsraadsinstitutionen. Her som overalt manglede Kraft og Konsekvens hos Kristian 8. Maaske besad han et vist Initiativ; men i mange Tilfælde er det dog vanskeligt at afgøre, hvad der skyldes ham selv, og hvad han havde fra sine Raadgivere, særlig Carl Moltke. Kongen havde ikke Personlighed nok til at tro paa Værdien af sin egen Opfattelse.

Ved hans Død stod Kollegiestyret da i alt væsentlig uændret; men umiddelbart derefter, i Forfatningsforslaget af Febr.—Marts 1848 stilledes Forslag om at afløse samtlige Kollegier med 8 Ministerier. Carl Moltke er Forslagets Hovedforfatter, og det er derfor med Rette, at Forf. fremhæver ham som Foregangsmand i Reformbevægelsen og Banebryder for den nuværende Ordning af Landets øverste Administration. Ideerne er Carl Moltkes, men den endelige Udformning skyldes Algreen-Ussing. En Indstilling desangaaende, som han indgav 9. Septbr. 1848, blev af grundlæggende Betydning. Den kgl. Kundgørelse af 24. Novbr. 1848 om Ministeriernes Ordning falder paa alle afgørende Punkter sammen med

Algreen-Ussings Forslag, i det store og hele var Ministeriernes Organisation færdig allerede før Udgangen af 1848. Men endelig blev denne Organisation ikke; den politiske Udvikling sprængte Rammerne. Forf. fremhæver stærkt, at Udviklingen indenfor Centraladministrationen indtil 1866 maa ses ud fra det Synspunkt, at Administrationen er Politikens Tjener. Forandringerne skyldes politiske, undertiden rent personlige Aarsager og var ikke sjældent sagligt yderst angribelige. Den første store Forandring var Oprettelsen af et slesvigsk og et holstensk Ministerium 1851 og 52, og den anden den, der nødvendiggjortes ved Fællesforfatningen af 1855 med dens Skelnen mellem fælles og særlige Sager. Herved blev det nødvendigt at oprette et nyt Organ, Fællesindenrigsministeriet. Meget klart viser Forf., hvorledes denne Ordning administrativt førte ud i det rene Kaos og navnlig sprængte Enheden i Finansstyrelsen, hvorved man forskertsede det bedste, der var opnaaet 1848. Først 1865, da Hensynet til Hertugdømmerne ikke mere var i Vejen, naaede man tilbage til den oprindelige Ordning af Finansstyrelsen og i det hele til den Ordning, hvis Grundplan er angivet i Forordn. af 24. Novbr. 1848, og som bestaar den Dag i Dag, naar undtages de Nydannelser, den stærke økonomiske Udvikling har nødvendiggjort. Forf.s Skildring er, som den foreligger, klar, overskuelig og baaret af et indgaaende Kendskab til Tidsrummets Historie, af stor Værdi.

Det andet Afsnit af Afhandlingen er en Skildring af det Embedskorps, som for største Delen gik ind paa at arbejde med under det nye System. Det er en overordentlig interessant Milieuskildring, som giver et værdifuldt Indblik ikke blot i Kollegielivet inden Døre, men ogsaa i et meget betydende Samfundslags Livsvilkaar. Det var ingenlunde nogen misundelsesværdig Stilling at være ansat under Centraladministrationen. Lønnen var ussel og Avancementsmulighederne meget begrænsede, idet Adgangen til de højeste Poster faktisk paa Forhaand var spærret for dem, der uden Forbindelser var henvist til at tjene sig op fra neden. Meget ofte savnede det underordnede Personale dog ogsaa de fornødne Kvalifikationer. Kun i Kancellierne var Kravet om juridisk Uddannelse som Forudsætning for Ansættelse ført igennem; de øvrige Kollegiers Embedskorps var af en meget blandet Karakter. Interessant er ligeledes Skildringen af Forholdet mellem det danske og tyske Embedskorps, som oprindelig er præget af gensidig villig Respekt, men som stedse mere paavirkes af den stigende Spænding mellem Dansk og Tysk.

Der kan som nævnt rettes Indvendinger baade mod Bogen som Helhed og mod de enkelte Afhandlinger, men der er dog god

Grund til at glædes over, at den er fremkommet. Paa mange Punkter bringer den nyt Stof, og de vigtigste Hovedpunkter af Centraladministrationens Udvikling er nu indgaaende belyst. Stadig savnes dog den sammenhængende og ligeligt gennemførte Skildring af Centraladministrationens Historie. *Kr. Petersen.*

Af *Bidrag til den Store Nordiske Krigs Historie*, udgivne ved Generalstaben, udkom 7. Bind 1922, udarbejdet af Generallojtnant Dr. phil. A. P. Tuxen, for Søkrigshistoriens Vedkommende med Bistand af Kommandør With-Seidelin. Det omfatter Aaret 1715 og de første Maaneder af 1716 og skildrer Kampen om Sverigs endnu bevarede Besiddelser syd for Østersøen, navnlig Rygens, Stralsunds og Wismars Erobring.

Karl XII's Tilbagekomst fra Tyrkiet Efteraaret 1714 strammede atter de slappede Baand, der forbandt de Allierede. Navnlig Danmark, Preussen og Hannover (England), hvilke alle havde nye Landerhvervelser at hævde, og Sachsen-Polen, der haabede at kunne faa Del i det sidste Bytte, satte efterhaanden deres Hære i Bevægelse, medens Russerne først efter Stralsunds og Rygens Fald naaede frem. Brændpunktet i Begivenhederne blev Stralsund, hvor Svenskekongen havde taget Ophold for herfra at lede Kampen mod de Allierede; thi for Hævdelsen af Sverigs Stormagtsstilling var det absolut nødvendigt at have et Brohoved i Nordtyskland.

For begge Parter var Beherskelsen af den vestlige Del af Østersøen af stor Betydning, og navnlig var for Sverig den kraftige Hævdelse af det bevarede Omraade saagodtsom ganske afhængig af Muligheden for Tilførsler fra Hjemlandet af Personel, Materiel og Proviant m. m. For Danmark var det af Betydning ad Søvejen at skaffe Belejringsmateriel frem, ligesom det blev Danmark, der i Hovedsagen maatte sørge for Tilvejebringelsen og Sammendragningen af Fartøjer o. l. til Brug ved Landgangsforetagender. Et nøje Samarbejde mellem Hær og Flaade var for begge Parter absolut nødvendigt. For Udviklingen, Gangen i dette gør Forfatteren overalt fortræffeligt Rede og skildrer de ret alvorlige Søkampe ved Colberger Heide i April 1715 og ved Jasmund i August, efter hvilken sidste Kamp begge Hovedflaader søgte Havn. I de krogede Farvande mellem Rygen og Fastlandet opererede imidlertid den som Sømand og Søkriger lige fortræffelige Chr. Thomesen Sehested med en Flotille af mindre Skibe; og trods mange Vanskeligheder lykkedes det ham at gøre sig til Herre over dem og derved at muliggøre det betydningsfulde Landgangsforetagende, der førte til Rygens Erobring i November